

TANZİMATTAN CUMHURİYETE KADIN EĞİTİMİ DÜŞÜNÇESİNİN GELİŞİMİ (Osmanlı Düşünürlerinin Kadın Eğitime Bakışları)

Yrd. Doç. Dr. İsmail Güven

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi,
İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi

ÖZET

Bu çalışmada Tanzimat döneminden Cumhuriyet'e kadar kadın eğitimi düşüncesinin gelişimi incelenmiştir. Osmanlı devletinde kadınların örgün eğitimde kendilerine yer bulmaları geç dönemlere rastlar. Batılılaşmanın başlangıcı sayılan Tanzimat dönemiyle birlikte ortaya çıkan yenilikler ve yeni düşünce hareketleri kadının sosyal yaşama girmesine ilişkin ortamı hazırlamıştır. Kadının sosyal ve ekonomik yaşama girişi, kadın eğitimi düşüncesini değiştirmiştir. Bu değişimde Osmanlı Düşünürlerinin rolü oldukça büyük olmuştur. Fakat düşünürler de kendi aralarında görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Bu görüş ayrılıkları, gelenekçiler, Türkçüler ve batıcılar şeklinde somutlaşmıştır.

ABSTRACT

The purpose of that article is to analyze the development of education of the women from Tanzimat Period to Republican Period in Turkey. Women had educational opportunity in formal level very late during the Ottoman Emperor period. It is widely accepted that the new developments and ideas that emerged in Tanzimat Period are the beginning of westernization in Ottoman period. The participating of women into the social and economical life in the late Period of Ottoman Emperor changed the point of view of the society as whole. The idea of women's education was discussed in every phases of the Ottoman society and the Ottoman thinkers wrote articles that appeared in the women's periodicals and they played very great role in this change. But the thinkers suggested very different views and differed from each other dramatically. The views of thinkers could be summed in the headings such as westernizers, nationalists, and traditionalists.

Türk Toplumunda kadınların bugün ulaştığı düzey "Cumhuriyet Dönemi"öncesi kadına yönelik çalışmalara kadar uzanır. Osmanlı Devletinde kadın eğitimi konusuna önem verilmesi ve devletin bu konuyu ele alması oldukça geç dönemlere rastlar. Osmanlı Devletinde siyasi, toplumsal ekonomik, eğitim, hukuk ve düşünsel alanda ortaya çıkan değişimler 19.yy'da ortaya çıkan değişikliklerle yapısal bir dönüşüm gerçekleşmiş, bundan Osmanlı kadını da etkilenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının yerinin ve durumunun saptanması onun tarih içerisindeki konumunu ilgili dönemin kendine özgü siyasi, iktisadi ve toplumsal koşullarını göz önünde tutarak ele almayı gerektirdiğinden, Tanzimat Döneminden yola çıkmak daha gerçekçidir. Çünkü, Tanzimat (1839), I. Meşrutiyet (1876), ve II.Meşrutiyet (1908) gibi

dönemler Türkiye Cumhuriyeti için önemli tarihi dönüşümlerin olduğu dönemlerdir. Bu önemli gelişmelerin kadının yaşamında, durumunda, örgütlenme ve mücadelesinde yeni oluşumlara yol açması kaçınılmaz olmuş ve batılılaşmanın gelişimi ile yurttaşlar arasında eşit hakların ve ödevlerin tanınmasını amaçlayan gelişmelerle kadınlara önceki dönemlere göre önemli sayılabilecek yeni haklar tanınmış ve kadının toplumdaki durumu tartışılmıştır. Kadınlara sınırlı da olsa eğitimden yararlanma hakkı verilmiştir (Güzel, 1985:858). Batılılaşmanın başlangıçlarından biri sayılan Tanzimat dönemiyle birlikte ortaya çıkan yenilik, gelişmeler ve ortaya çıkan düşünce hareketleri kadının sosyal yaşama girmesine ilişkin ortamı hazırlamıştır. Kadın konusunda yazılar yazılmış kitaplar makaleler ve birkaç dergide kadınların

gönderdiği yazılar da çıkmıştır (Caporal, 1999:60) Fakat uzun yıllar kadın konusu çok fazla işlenmemiş, kadın eğitiminin önemine ilişkin olarak düşünürler çok ayrıntılı görüş bildirmemişlerdir. Bu nedenle toplumun kadın eğitiminin önemini kavraması oldukça güç olmuştur. Eski Türk'lerde kadın ve erkek arasında tam bir eşitlik söz konusu iken, İslamiyet'le tanışıp, Arap kültürü ile tanışma ve göçler gibi nedenler, kadının Türk toplumundaki statüsünü kaybetmesine yol açmıştır.

Aslında İslamiyet de, kadının sosyo-ekonomik ve siyasi yaşama katılımı konusunda açık hüküm bulunmayıp, çeşitli alanlardaki etkinliklere kadınların katılmaları da söz konusudur. Örneğin Hz. Muhammed'in eş ve çocuklarının savaşa katılıp ya da geri hizmetlerde yer aldıkları bilinmektedir. İslamiyetin hakim din olduğu pek çok toplumda kadın yöneticilere de rastlanmaktadır (Üçok, 1981). İslamiyetin kabulü ile gelen yeni kurallar, Türk kadınının hayatına önemli değişiklikler getirmiştir. Bu yeni kurallar kadının sosyal yaşamdan uzaklaşmasına, kılık kıyafetinde değişikliklere neden olmuştur (Kurnaz, 1990:3). Gelenekçi muhafazakar ideolojinin kamusal alanda meşru kıldığı anne-eş kimliği ön plana çıkmış ve bu kimliğin sembolleri kadın bedeninde somutlaşmıştır. Sade ve gösterişsiz giyimler, yalnızca koca ve çocuk üçgenine sıkışması İslami yaşamda kadının yerini belirleyen önemli öğeler olmuştur. Üşür; (1995:134) bunu "İslamcı ideolojinin oluşturduğu kadın kimliği ile kavramanın olası olduğu şeklinde açıklar. İslamcı ideolojinin gelenekçi ve politik yorumlarının kadının ev içi emeğini düzenlemeyi en önemli hedefler arasında yer aldığı kabul görmüştür." Kadın bakış açısının bedeni ve cinsellik ögesi üzerindeki baskı ve denetim mekanizmaları kadına bakışı ve kadını algılayışı yeniden üretimi Osmanlı toplumu için de yeniden oluşturulmuştur. Aslında kılık-kıyafete ilişkin düzenleme İslamcı ideoloji içinde cinsel ahlakın ve cinsel arası ilişkilerin sınırlarını belirleyen bir ideolojik sembol olarak kabul edilmiştir. Böylece toplumdaki cinsler arası yozlaşma ve farklılaşmaya yol açmıştır. Toplumsallaşma sürecinin cinsiyete göre biçim almış, kadın ve erkeğe farklı yaşam biçimleri sunulmuştur. Toplum kadın ve erkekte farklı davranış kalıpları beklemiş, bu farklılık ailede verilen eğitimle yerleştirilmiş ve kadın-erkek eşitsizliği kurumsallaştırılmıştır. Eğitimi önemsenmemiş, bu haktan uzak kalmış ve kendi ekonomik bağımsızlığını kazanamamış kadın yalnızca bir eş ve anne olarak düşünülmüştür. Kadınlara ilişkin böyle bir anlayış kadını toplumdan soyutlamış ve kadınsız bir topluma yol açmıştır (Çakır, 1996:110).

Kadın eğitimi konusunda en somut çabaların Tanzimat Döneminde gerçekleştiği görülmektedir. 1876 tarihli **Kanuni Esasi**'de "Öğretim işini herkes özgürce yapabilir, ilgili kanuna uymak şartıyla Osmanlı vatandaşı genel ve özel öğretim yapmaya izinlidir" (madde 3) denmektedir. (Akyüz, 1997). Arka arkaya gelen savaşlar ve toplumsal yapıdaki değişiklikler kadına sosyal ve ekonomik yaşamda daha fazla yer verilmesi olgusunu da ortaya çıkarmıştır. Özellikle sanayileşme ve makineleşme ile birlikte, kadının çalışma yaşamına girmesi ve üretimde yer alması kadın eğitimi konusunu gündeme getirmiştir. Devlet adamları ve düşünürler kadın ve kadın eğitimi konusunda görüş bildirmeye ve uygulamalar yapmaya başlamışlardır.

Kadın eğitimi konusunda en önemli düşünceler Tanzimat sonrasında gelişen düşünce ve eğitim hayatında önemli rol oynayan düşünürlerden kaynaklanmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi sonrasında ortaya çıkan özgürlük ve buna paralel olarak gelişen basın-yayın hayatı kadın eğitimi konusunda da düşünürlerin eser vermesine ve gazetelerde yazılar yazmasına olanak vermiştir. Bu düşünürlerin başlıcaları arasında; **Ziya Gökalp**, **Abdullah Cevdet**, **Tunalı Hilmi**, **Ahmet Rıza**, **Celal Nuri** sayılabilir. Kuşkusuz yalnızca düşünürler değil, öğretmen, eğitimci ve devlet adamları da bu konularda önemli yazılar yazmışlardır. Buna (Mükerrem Belkıs) gibi kadın düşünürleri de eklemek gerekir.

A- Tanzimat Dönemi: Kadın Eğitiminin Düşünce Hayatına Girmesi

Tanzimat döneminin getirdiği sosyo-kültürel değişim üst ve orta tabaka kadının toplumsal ve eğitim yaşamına girişini hazırlayan önemli bir dönem olmuştur. Düşünürler evlilik kurumuna yeni yorumlar getirirken geleneksel kadın rolleri de sorgulanmaya başlamıştır. Böylece adı konulmamış olsa bile kadın eğitimi konusu kamuoyunu herşeyden önce bir insan ve eğitim hakkı olarak meşgul etmeye başlamıştır. Çeşitli kadın dergileri de bu konuyu işlemişlerdir. Tanzimat dönemi eğitiminin en önemli getirilerinden birisi ortaöğretim düzeyinde okulların açılması olmuştur. Bu adım da yine devlet adamları ya da ileri gelenleri tarafından atılmıştır. Kadın eğitimi konusunda ilk adımı atanlardan birisi, öğretmen okullarının kurucusu Kemal Efendi olmuştur. Kadınların eğitiminin geri kaldığını ve bu haliyle topluma fazla bir olumlu katkıda bulunmadığını öne süren **Kemal Efendi** şöyle demektedir "...Osmanlı devletini dinç ve sağlam bir halde ayakta tutacak şey umumi terbiyenin (genel eğitimin) düzeyinin artırılmasıdır. Şimdiye kadar açılan resmi okullar erkeklere daha

çok hak tanımıştır(...) Kız ve erkekler bu nimetten eşit şekilde yararlanmalıydılar(...) Kadınların daha iyi bir eğitim görmesi, çocuklarını daha iyi yetiştirmelerine yardımcı olacaktır. Bu kuralı yaymak için kızların yeni eğitim sistemiyle eğitilmesi gerekir. Kız çocukları olanların durumu bilmeleri ve kızlarını bu okula yollayıp gereken eğitimi yaptırmaları uygun olur" (Ergin, 1977). Görüldüğü üzere Kemal Efendi, açılan kız okullarına ailelerin çocuklarını rahatça göndermelerini isteyerek, kızların eğitiminin daha iyi koşullara gelmesi için ilk adımlardan birini atmıştır.

Aynı yıllarda başka bir çaba da Mithat Paşa tarafından gösterilmiştir. Özellikle kadınların mesleki eğitiminin başlangıcı sayılabilecek bu çaba, kadın eğitimi konusunda düşünür ve devlet adamlarının daha somut adımlar attıklarını gösteren önemli olgulardır. Bu durum Osmanlı Devletindeki elit yapının toplumun düşünce ve siyasi yaşamını nasıl etkilediğini göstermede bir kanıttır. **Mithat Paşa'nın** Niş ve Rusçuk'ta yetim kızlar için ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere dikim atölyesi niteliğinde açmış olduğu İslahaneler kadın eğitimi için önemli bir adım sayılabilir (Koçer, 1975:20).

Sanayileşme ve kentleşmenin yanı sıra kadının toplumsal yaşama girişi hızlanmıştır. Kadının özgür çalışma hayatına girişi, sanayiden önce eğitim alanında olmuştur ve bu gelişme kadınların Cumhuriyet döneminde yeni haklar kazanmasını kolaylaştırmıştır. Tanzimat'la birlikte bu gelişme yasal düzenlemeye yol açmıştır. Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden birisi Maarifi Umumiye Nizamnamesi'yle atılmıştır. Yine bir devlet adamının; Saffet Paşa'nın imzasını taşıyan bu Nizamname'de kadınlara bizzat eğitim hakkının tanındığı görülür. Saffet Paşa Nizamnameyi hazırlarken kadınların (ve kızların) eğitimini çok yönlü düşünmüş ve nizamnameye kızların eğitiminin zorunlu olması, bir üst öğrenim kurumu olan Rüşdiye'lerin ve Kız Öğretmen Okullarının açılmasına ilişkin hükümleri de koymuştur. Birkaç kez Maarif Nazırlığı (Eğitim Bakanlığı) yapmış olan **Saffet Paşa**, ileriye gören devlet adamlarından birisiydi. Hazırlamış olduğu nizamnamede, kızlara yönelik okulların İstanbul'dan başlayıp sonra taşraya yayılması konusunu vurgulamıştır. Saffet Paşa, Nizamname'nin 23. Maddesinde, "din dersleri her toplumun kendi dili üzerine verilir. Müslüman olmayan halkı meydana getiren sınıflar Kız Rüşdiye Mekteplerinde "Arapça ve Farsça Kurallar" başlangıcı yerine kendi dillerinin başlangıcını okurlar..." düşünceleri ile dil öğretiminin ve anadilinin önemini vurgulamıştır. Saffet Paşa bununla da kalmayıp, kızlar için öğretmen okulu açılışına da öncülük etmiştir. Okulun açılışı

sırasındaki konuşmasında şöyle demektedir: " her türlü hürmete layık olan kadınların eğitimi ve öğretimlerine özenmek gereklidir. Çünkü doğumdan okula başlama gününe kadar çocuğun tek eğitimcisi annesidir. Bu nedenle kadınların da çeşitli bilgilere sahip olması lazımdır(...) Evvelceleri İslamiyette edebiyata vakıf şair kadınlar yetişmiş, edebiyat kütüphanesinde zeka, fetanet ve bilgileriyle isim yapmışlardı (...) Osmanlı Devletinin ülkelerinde şimdiye kadar kadın eğitiminin orta öğretim seviyesine bile getirilemediğini görüyoruz. Oysa kadınların bilgi ve gelişmelerine engel olan hiç birşey olmadığı gibi iyi terbiye görmüş ve birçok kitabı okuyarak alemin hallerine nüfuz etmiş ve bilgilenmiş kadınlar bütün hallerde namus ve itibarlarının muhafazasını bilmelerinden şüphe edilmez..." (Koçer, 1970).

Osmanlı Devletinde her zaman olduğu gibi bazı yeniliklerin ya yenilikçi bir devlet adamı ya da bir düşünürün etkisiyle gerçekleştiği görülür. Kuşkusuz sıradan halkın kadın eğitimi için çok fazla birşey yapabileceği düşünülemezdi. Çünkü toplum zaten genel eğitimden de çok yararlanamıyordu. Toplumun genel eğitime olan bakış açısının kadereci ve umursamaz oluşu kadın eğitimine ilişkin düşüncelerin de gerilemesine yol açmıştı.

Tanzimat döneminde Osmanlı devletinde kadının yaşamında önemli gelişmeler başlamıştır. Bu değişim, moda, günlük yaşam, tüketim kalıplarındaki farklılaşma, yabancı dil öğrenmek veya piyano çalmak gibi etkinliklerle sınırlanamaz. Osmanlı ülkesinde tarım, eğitim gibi alanlarda görülen yapısal değişimler ve gelişmeler bütün dünyanın yaşadığı haberleşme ve teknolojiadaki devrimin Osmanlı devletine de yansımaları geleneksel aile yapısını ve büyük şehir kadar kırsal alanda da yavaş yavaş değiştirmiştir. Ortadoğu ülkelerinde kadının özgürleşmesi sorunu bu dönemin modernleşme ideolojilerinde önemli yer tutar. İslamcı modernleşmeci akımdan, liberal düşünceye kadar bütün Ortadoğu düşünürleri; klasik ailenin yapısı, kadının toplumsal yapısı üzerinde durmuş ve değişiklik önermişlerdir. Liberal batı düşüncesinin etkisindeki Şemseddin Sami, kadın eşitliği ve özgürlüğü üzerinde yazmadan önce Namık Kemal kadının eşitliği üzerine ilk çıkışları modern İslamcı bir açıdan yapmıştır (Ortaylı, 1995:249).Tanzimat Dönemi yazarlarından **Namık Kemal**, roman ve makalelerinde kadın sorununu sık sık ele almıştır. Sözgelimi 1862 yılında "**Tasvirî Efkar**" gazetesinde yayınlanan "**Terbiye Nisvan Hakkında Bir Layiha**" (Kadın Eğitimi Hakkında Bir Layiha) başlıklı çalışmasında kadın eğitimine değinir. Bir başka dergi "İbret"te "Aile" başlıklı makelesiyle de kadının toplumdaki durumundan

şikayetçi olarak, erkeklerin kadınlara karşı kullandığı şiddet ve toplumda kadına ilişkin önyargıları ele alır. Kadın eğitimi konusundaki en önemli düşüncelerini “**Maarif** başlıklı çalışmasında ele almıştır. N. Kemal, bu çalışmasında, ülkedeki kadın eğitiminin azlığı ve düşüklüğünü eleştirir. Diğer ülkelerde genç kızların eğitimden çok yararlandıklarını ve meslek hayatına atıldıklarını kabul ederek, sosyal adalet ve ekonomik anlamda sınıfsal değişikliklere ve sınıfsal olgulara eğitimin etkisini incelemiş ve kadınların eğitimle sınıfsal hareketliliği sağlayabileceklerini öne sürmüştür. Ayrıca birçok eserinde kadın erkek eşitliğini savunan ve kadınların ikinci plana atılmasını eleştiren görüşlere de yer vermiştir (Kurnaz, 1990:47). Buna örnek olarak “**Vatan Yahut Silistre**” adlı eseri verilebilir. Bilindiği gibi bu eserin kahramanlarından biri olan Zekiye, askere gitmek için erkek kılıfına girmişti. Kadın-erkek eşitsizliğini eleştiren bu eserde Namık Kemal’in kadın konusuna dikkati çekmek istediği söylenebilir.

Tanzimat Döneminin önemli düşünürleri arasında yer alan Ahmet Mithad da Osmanlı toplumunda kadının yeri üzerinde durmuştur. Kadının toplumda bir kenara itilmesini eleştirerek, toplumda kadına gereken önemin verilmesini istemiştir. Eserlerinde İslam hukukunun Batıya oranla kadına daha çok haklar verildiğini öne sürmüştür. Fakat belli noktalarda almış olduğu eğitimi ve geleneği bir tarafa atamayan A.Mithad, kadınların her türlü işte çalışmasına karşı olduğunu da dile getirmiştir. Eğitimin her iki cinse de eşit haklar tanınmasından yanadır. Kızların iyi bir eğitim yapabilmelerinin iyi bir evliliği de beraberinde getirdiğini vurgulamıştır. Ona göre mutluluk için sevgi yeterli değildir, kadının da sorumluluğunu bilmesi gerekir (Kurnaz:1990:46).

Osmanlı düşünürlerinin kadın eğitimine bakışı; doğal olarak almış oldukları eğitim ve yetişmiş oldukları gelenekten etkilenmişti. Kadının eğitim almasını daha iyi bir anne ve eş olmasının ön koşulu olarak görme gibi toplumsal ve ailesel boyutu ön plana alınmıştı. Ayrıca bu dönem aydınları kadının toplum içindeki yerini tartışırken eserlerinde büyük çoğunlukla “şehir kadını” üzerinde durmuşlardır. Bu nedenle kadını toplumda “işe yarar” hale getirmenin yollarını ararlarken, şehirlerde özellikle İstanbul’da yaşayan kadınları hedef kitle olarak kabul ettikleri söylenebilir. Çünkü Anadolu’da yaşayan kadınların çok farklı sorunları vardı. İster şehir isterse köy kadınları için yazmış olsunlar hemen hepsi kadınların eğitimine dinden çok geleneğin engel olduğu konusunda fikir birliği içindeydiler.

Sözgelimi bu konuda yazılar yazan Şemseddin Sami “**Kadınlar**” başlıklı eserinde şöyle der; “

Kadın ve erkekler zeka bakımından eşittirler. Kadınların geri kalmalarının nedeni, eğitim almamış olmalarıdır. Onlara iyi eğitim verilmiş olsaydı yetenekleriyle erkekler kadar bilgi sahibi olabilirdi... Sami, kadın eğitimi medeniyet ve gelişmişlik seviyesinin bir ölçütü olarak ele almakta, toplumun büyük kısmını oluşturan kadınların, eğitim seviyesinin yükseltilmesiyle bir bütün olarak toplumun eğitiminin yükseltilmesini öne sürmekteydi. Kadınların almış oldukları eğitimle çocuklarını daha iyi eğitebileceklerini, erkeğin mutluluklarını sağlayacaklarını kabul etmektedir kendi ifadeleriyle şöyle söylemektedir; “erkekler terbiye vermek gölge veren ağaç dikmek ise, kadınlara terbiye vermek; hem gölge hem de yemisi veren ağaç vermektir” (Sami, 1311:21-23). Aynı düşüncelerin daha sonra, II. Meşrutiyet Döneminin önemli düşünürlerinden olan A.Rıza tarafından dile getirilmiş olması ilginçtir. Aşağıda görüşleri verilecek A.Rıza “**Vazife ve Mesuliyet**” başlıklı çalışmasının bir bölümünü “**Kadın**” başlığı altında kadın konusuna ayırmıştır. Ama çalışmasında Ş.Sami’nin kitabının girişinin neredeyse aynısı bir girişi yapması oldukça ilginçtir. Bu anlamda A.Rıza gibi diğer düşünürlerin bu dönemde birbirlerinden etkilendikleri çok belirgindir.

Tanzimat Döneminde düşünce hayatında kadınların zaman zaman gazete ve dergilerde yazı yazdıkları da bilinmektedir. Tanzimattan sonra başlayan toplumsal değişim içinde kadın sorununun önemli yer tuttuğu açıktır. Özellikle evlilik kurumunun yeniden düzenlenmesi, tek eşlilik, kadınların eğitimi gibi konular en çok tartışılan sorunlar arasındaydı. Bu sorunları tartışanlar arasında aslında Roman yazarı olan Fatma Aliye’yi ve kız kardeşi Emine Semiye hanımı da sayabiliriz. Bazı yazarlar, Türk kadınının toplumda tartışılmasını 1891’de yayınladığı “**Nisvan-ı İslam**” başlıklı eseriyle onun başlattığını öne sürmektedirler. F.Aliye kendisini hem muhafazakar, hem de yabancı dil bilen ve hem de konuya hakin olan bir kişi olarak göstermektedir. Yazar “**Nisvanı İslam**” eserinde, Avrupalılara Türk kadınları konusunda daha doğru bilgiler vermek için yazmış olduğu düşüncelerini formüle etmiştir. Kadının geri kalmasını eve kapatılmasının sonuçlarından biri olarak gören F.Aliye, eserini üç bölüm halinde yazmış; kadının toplumsal yaşamda yer alabilmesi için iyi bir eğitim almasının gerekliliğini öne sürmüştür” (Kurnaz, 1990:50). Yazılarında kadınların, özellikle Müslüman kadınların kendi tarihlerini bilmediklerini vurgulayan Fatma Aliye kitabında geçmiş dönemlerde yaşamış islam kadınların başarılarından örnekler vermiş, kadınların kendi tarihlerini araştırmalarının önemine değinmiştir. Kadınların eğitim almasının önemini

vurgulamıştır (Çakır, 1996:30). Kuşkusuz bu eser de diğerleri gibi toplumda özellikle büyük şehirlerde yaşayan kadınları ve onların ele almıştır. Çünkü F. Aliye'nin yazdıkları İstanbul ve çevresinde yaşayan kadınların sorunlarına ve alışkanlıklarına yöneliktir. Örneğin, "Kadınlar Dünyası" dergisine gelen bazı yazılarda yalnızca İstanbul kadınlarına değil, Anadolu kadınına da yönelik olması ve onların sorunlarına çözümler önermesi vurgulanmıştır (Çakır, 1996:102).

Bu dönemde kadın dergilerinde çıkan yazılar kadınlık konusunu eğitim ve toplumsal yaşama katılım gibi çeşitli yönleriyle işlemişlerdir. Özellikle batılı kadınların elde ettikleri haklar açıklanarak çeşitli ülkelerdeki kadınların durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Bu dergilerde birçok kadın ve erkek düşünür yazılar yazmış, kadın eğitimi konusunda görüşler ileri sürmüşlerdir.

Tanzimat Döneminde yeniliklerle birlikte ikili bir eğilimin olduğunu kabul etmek gerekir. Bu ikililik uzun yıllar devam etmiştir. Bir taraftan batılı yaşam tarzı diğer yandan da yerleşik yaşam sürdürülüyordu. Fakat Tanzimat Fermanı ve Avrupa ile ilişkiler daha önce de söylendiği gibi, Osmanlı Devletindeki dönüşüm düşünürler ve devlet adamlarının kadın eğitimine ilgisini çekmeyi başarmıştı. Tanzimat Dönemi kadın eğitimi düşüncesine devletin ve devlet adamlarının damgasını vurduğu bir dönem olarak kabul edilebilir. Bu dönem eserlerinde ve düşünürlerinde en çok işlenen konunun, kadın eğitimi ve çok kadınlık evliliğin sakıncalarıydı. Tanzimat düşünürlerinin etkisiyle ve topluma giren batılı düşüncelerle, kadının eğitiminin seviyesinin yükseltilmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Hukuksal nitelikli eşitlik toplumsal anlamda eşitlik kavramını da beraberinde getirmiştir. Sınırlı da olsa kadının konumunun düzeltildiği görülmüştür. Nitekim bu dönemde kadın eğitimine ilişkin düşüncelerin uzantısı olarak Türk kadınlarına ilk kez resmi eğitim verilmiştir. Fakat kadın sorunu dar bir çerçevede, aydınlar tarafından tartışılmıştır. Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da toplumdaki alt tabakalardan çok zengin ve varlıklı sınıflar talepte bulunmuşlardır. Devlet destekli bu düşünce anlayışı Meşrutiyetle birlikte aydınlar tarafından ele alınmıştır.

B- II. Meşrutiyet Dönemi: Düşüncede Dönüşüm ve Dönemin Düşünürlerinin Kadın Eğitimine Bakışı

Geleneksel temeller üzerine kurulu Osmanlı Devleti'nin modernleşmesine öncülük edecek yapısal değişimler özellikle II. Meşrutiyet

döneminde gündeme getirilmiş, Osmanlı siyasi yapısı, farklılaşma, laikleşme, merkezileşme, özgürleşme sürecine girmiştir. Modernleşme yalnızca siyasi yapıda değil, toplumun yeniden yapılanmasında da belirleyici olmuştur. Eğitim hukuk, ekonomi, toplumsal yaşam her yönüyle değişmeye başlamıştır. Bu belirleyiciliği kadının konumunda da gözlemek olasıdır. Osmanlı kadınının konumu bu modernleşmeye paralel olarak da değişmiştir (Çakır, 1996:22). II. Meşrutiyetle birlikte, daha önceki dönemden başlamış olan kadın eğitimi düşüncesi yayın hayatında daha da fazla işlenmiştir. II. Meşrutiyet kadın hakları konusundaki tartışmaları hızlandırmıştır. Bu arada yeni dergi ve gazeteler yayına girmiş ve dernekler kurulmuştur. Derneklerde çeşitli çalışmalar yapılmış, yayın organlarında kadınların geleneksel yaptırımlardan kurtulması konusu işlenmiştir. II. Meşrutiyet Döneminde siyasi ve düşünce hareketleri daha da canlanma göstermiş, siyasi yaşamdaki özgürlük ve basın-yayın hayatındaki özgürlükle birlikte, Balkan Savaşları gibi olaylar aydınları toplumsal sorunları ve derterleri açıkça ortaya koymaya zorlamıştır (Akyüz, 1997:229-230). Tüm bu değişimler ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlanmış olan kadına da yansımış, kadın toplumsal yaşamda farklı bir konum kazanmak amacıyla taleplerde bulunmaya başlamıştır. En önemli düşünceler yazarlar ve düşünürler tarafından öne sürülmüştür. **Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi, Celal Nuri** gibi düşünürler, Kur'an'da da kadın hakları ile ilgili bölümleri çıkarıp kadınların yararına yorumlamışlar ve kadının eğitilmesi gerektiğini de sık sık vurgulamışlardır. Kuşkusuz kadın eğitimi konusunda yazarlar yalnızca bu kişilerle sınırlı değildir. Cevdet Paşa'nın kızları Fatma Aliye, Emine Semihe Hanımlar, Kadınlar Dünyası dergisinin sahibi ve Ulviye Mülan hanımları da kadın eğitimine yön veren düşünürler arasında saymak mümkündür. Bu konuda en etkin rol basının olmuştur. O dönemde ortaya çıkan gazetelerde ve kadın dergilerinde sorunlarını ve beklentilerini yazarak, toplumu, özellikle kadınları bilinçlendirmeye ve istekleri doğrultusunda değişime hazırlamaya çaba gösteren kadınlar, konferanslar düzenleyip çeşitli dernekler kurmuşlar ve kadın eğitimi konusuna ivme getirmişlerdir. Meşrutiyet'de kadının hak ve özgürlük talebi vurgulanmış bunun önemini topluma kavratmaya çalışan yazılar yazılmış, özellikle "Kadın" dergisinde "Beyaz Konferans" başlıklı yazıyla somutlaşmıştır. Bunun yanı sıra, **Talat Paşa, Cemal Paşa, Enver Paşa** gibi devlet adamları da kadın eğitimi konusunun önemini anlamış, gelişen milliyetçilik akımı ile eski Türklerdeki kadın hayatı incelenmiş ve kadın eğitimi konusunda önemli eserler verilmiştir. Ayrıca Jön Türk'ler de kadın

eğitimi konusunda kayda değer gelişmelere imza atmışlardır; **Ahmet Rıza, Abdullah Cevdet** gibi düşünürler bunlar arasında sayılabilir

Örneğin, Edhem Nejat; kız okullarında erkeklerle eşit programların uygulanmamasını eleştirmekteydi. Bu nedenle, kızların yaşamda yararlı olamadıklarını öne sürüyordu. Yine, ona göre kadınlara eğitimle faydalı bilgiler ve işe yarar bilgiler verilmediği için eşleriyle geçinemiyor, çocuklarına iyi bakamıyorlardı. Türk toplumunu çok iyi analiz etmiş olan Edhem Nejat, toplumun gerçeklerine uygun eğitim verilmesi için Cumhuriyet Döneminde de uygulanmış olan "**Gezici Mektepler**" uygulamasının ülkeye yayılmasını istemekteydi (Kurnaz, 1990:62). Edhem Nejat eğitim görüşleri açısından birçok ilke imza atmıştır.

Bu dönem düşünürleri arasında önemli tartışmalardan birisi de kadının alacağı eğitimin niteliğiydi. Bazıları kadınların yüksek öğrenim almasının uygun olmadığını ileri sürerken (**Yusuf Akçora vd.**) bazıları ise bu tür eğitimi almasının gerekleri ve önemi üzerinde durmuşlardır (**Halide Edip vd.**). Bu düşünürler ayrıca alınan eğitimin toplumsal yaşamda yararlı olmasının gerekliliğini öne sürerek, pragmatik bir eğitim anlayışını benimsediklerini göstermektedirler. Kadın eğitimi bir anlamda toplumda kazanılan faydayla paralel gitmeliydi. Kuşkusuz bu eğitim düşünceleri kadın eğitim kurumlarının niteliğini de etkilemiştir. Kadın eğitimi konusunda en önemli gelişmelerin ekonomik kaygılarla ortaya çıktığı da kabul edilmelidir. Kadının ekonomik yaşama girmesi, ekonomik dengelerin bozulması kadınların eğitim almalarını ve kadın eğitimi düşüncesinin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Düz mantıkla, üretim aşamasında daha verimli ve daha nitelikli elemanların yetiştirilmesi de kadın eğitimi düşüncesini biçimlendirmiştir. Çünkü kadın işgücüne gereksinim duyulması hem de kadın işgücünün ucuzluğu kadınların eğitilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Kadınlar ise kurdukları dernekler ve yayın organları aracılığıyla dönemin sınırlı koşulları arasında temel hakları olan eğitim hakkını almada önemli başarılar göstermişlerdir. İttihat ve Terakki gibi örgütler kadın eğitiminin ideolojik temellerini oluştururken, bağımsız kadın dernekleri ve yayın organları kadın hak ve çıkarlarının savunulmasını üstlenmişler kadınların hak ve çıkarlarında değişikliklere yol açmışlardır. Bu düşüncelerin dile getirildiği kaynak ise "**Kadınlar Dünyası**" dergisi olmuştur. Uzun süre çıkan bu dergi oldukça oturmuş bir yayın politikası izlemiş, okurlarından olumlu tepkiler almıştır. Kadın derneklerinin kurulması, programları ve etkinlikleri bu dergide kadınlara tanıtılmıştır. Yeni açılan okulların ders programları yayınlanmış,

gerek yurtiçi, gerekse yurtdışında kadınlar için verilen konferansların haber ve metinleri dergide yer almıştır (Çakır, 1996: 101). Osmanlı eğitiminde değişmesi amaçlanan ve bu yolda başlatılan değişim ve reform tartışmalarına **Kadınlar Dünyası** dergisi de katılmıştır. Osmanlı eğitim sistemi tartışılarak, sistemin aksaklıkları vurgulanmıştır.

Eğitimin yeni bir yapı ve biçim kazanmasında, gerek devletin üstyapısı gerekse toplumsal yapıdaki beklenti ve taleplerin önemi, "**Kadınlar Dünyası**" dergisinin de konularını oluşturmuştur. Bu dergide, kadın ve genel olarak eğitime ilişkin öneriler ve düşünceler ele alınmış, kadın eğitiminin Osmanlı toplumu içinde biçimlenmesinde etkili olmuştur. Bu dergide düşünürlerin yanısıra okuyucular da yazı yazmışlardır. Bu yazıların tümünde de ortak kanı, kadının toplumsal ve siyasi yaşamda ilerleyebilmesi ve yerini alabilmesi için eğitim alması gerekliliğiydi. Kadının eğitim almamasının en önemli nedeni toplumsal tutuculuk ve gelenekler gösterilmiştir. Bu nedenle öncelikle yerleşik anlayışların değiştirilmesi kadınların haklarının verilmesi ele alınmıştır. Yasal yollar kamuoyunun öne getirilmiştir. Örneğin **Kadınlar Dünyası** dergisinde yazan **Naciye Feham**; "kadınların da eğitim vergisi verdiğini vurgulayarak eğitimden yararlanmayı kadının en doğal hakkı olarak" tanımlamıştır. Böylece yüklenen külfetin karşılığı olarak eğitim taleplerine karşılık istemişti (Akt. Çakır, 1996: 242). Kadınlar böylece eğitim isteklerini dile getirerek, siyasi otoriteyi belirlemeye çalışmaktaydılar. Bu katılımcı siyasi kültürün önemli bir parçasıydı.

Kadın eğitimi konusuna değinen önemli bir yazar da **Mükerrem Belkis** olmuştur.

Yazılarını özellikle "**Kadınlar Dünyası**" dergisinde yayınlayarak kadınların eğitimsel açıdan bilinçlenmesine öncülük etmiştir. Öğretmen yetiştirmeden, çocuk yetiştirmeye kadar uzanan bir çerçevede içinde konuları ele almış ve incelemiştir. "Maarif Nezareti'nden İstirham" başlıklı yazısında ilköğretim sorununun çözülmesi için Eğitim Bakanlığını hareket etmeye çağırması olan **Mükerrem Belkis**; kadın öğretmenler için de Darülfünunda dersane açılmasını öneriyordu. Kadınların bu talebinin reddedilmesini önlemek için karma eğitim almayı ön plana çıkararak, kadınlara yönelik okulların sayılarının artırılmasını istemiştir. Bununla da kalmayan **Mükerrem Belkis** genç kızların öğretmen olarak çalışabilmesi ve ülkenin her yanına gidebilmesi için motive edilmeleri ve yetiştirilmelerinin gerekliliğinin de altını çizmiştir. Kadınların yüksek öğrenim alması için çalışan **Mükerrem Belkis**, Osmanlı devletinde kadının yüksek öğretim almamasını olumsuz eleştirmiş, tıpkı diğer düşünürler gibi yüksek

öğrenimi savunurken, İslam dininin toplumsal yaşama müdahale özelliğinden hadislerden yararlanmıştı. Kadınların yüksek öğrenim almaları durumunda erkeklerle mücadelede eşit konuma gelebileceklerini kabul eden **Belkıs**; böylece Osmanlı toplumunun ilerlemesinin hızlanacağını vurgulamıştır (Akt. Çakır: 1996:244). **Kadınlar Dünyası**” dergisinde kadınların, kız çocuklarının eğitilmesi her yönüyle bir sorun olarak ele alınmıştır. Her kesimden kadının tartışmaya katılımı sağlanarak, yüksek öğretim hakkının kadına verilmesi için çalışılmıştır. **Kadınlar Dünyası**” dergisi kadının yüksek öğretim alabilmesi için oldukça önemli çalışmalar yapmış ve tartışmalara yol açmıştır. Böylece 12 Eylül 1914’de üniversite kapısı sınırlı da olsa Osmanlı kadınına açılmıştır.

Meşrutiyetten önceki düşünürler kadınları ilerletebilmek için batılılaşmayı ön plana alırken 1908 sonrasında görüşlerin farklılaştığı söylenebilir. Kadın eğitimi konusu II. Meşrutiyet’teki İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük akımlarını savunan düşünürler konuya kendi bakış açılarıyla bakma eğilimindeydiler. **Musa Kazım Efendi, Mahmut Esat Efendi, Aksekili Ahmet Hamdi** gibi İslamcı düşünürler, kadın sorununa İslami çerçeveden bakmışlardır. Onlara göre asıl İslam ile yaşanan İslami birbirinden ayırmamak gerekliydi. Batıdan manevi ve kültürel yönleri ayrılarak batının bilim ve tekniğinin alınmasını istiyorlardı. Kadının aile hayatı içinde çalışarak sosyal hayata katılmasına karşıydılar. Bunlar kadınların İslami çerçeve içinde eğitilmesini isterken kendi içlerinde de zaman zaman düşünce ayrılıklarına düşmüşlerdir. Örneğin **Mehmet Akif** (Ersoy) şiirlerinde kadınların eğitimine taraftar olmakla beraber ilerlemenin koşulu olarak belirtilen kadınların açılıp saçılmasına da karşıdır. Kadınlar hakkındaki en somut ve açık görüşlerinden biri budur. Bu konuda şöyle der;

“ Dini kökten kazımak, sonra evet, Ruslaşmak
O zaman iş bitecekmış... O zaman kızlarımız
Şu tutundukları gayet kaba, pek manasız
Örtüden sıyrılacak, sonra da erkeklerden
Analık ilmi tahsil edecekmış...
Din için, millet için iş görecek alçağa bak!
Dini pamal edecek, milleti Ruslaştıracak!”

Bunun yanısıra Akif in şiirlerinde bakıldığında, genel olarak kadının çalışmasına ve toplumsal yaşamda yer almasına ilişkin çelişkili düşünceleri olduğu görülecektir. Ancak Akif, toplumda kadının ezilmesine ve hor görülmesine şiddetle karşıdır (M.Akif: 1979). Akif, Türk-İslam Sentezini ön plana alan bir düşünür olarak düşüncelerini şiirleriyle de olsa dile getirmiştir.

İslamcıların kadın eğitimiyle ilgili görüşlerinin birbiriyle çelişik olması ilginçtir. Bazıları yüksek öğretimi isterken, bazıları yalnızca ilköğretim düzeyinde bir eğitimi öngörmekte ya da savunmaktaydılar. Bu yazarların hemen hepsi İslami çerçevede kadınların eğitilmesini istemekteydiler. Fakat kadınların devlet işleri ya da çalışma hayatına katılması konusuna sıcak bakmamaktaydılar. Toplumun yozlaşmasından dolayı genel yapıyı kaybedeceklerini düşünmekteydiler. Kadın eğitimi konusunda önde gelen düşünürler genellikle batı yönelimli bir eğitim anlayışı geliştirilmesini istemişlerdir. Batıyı her yönüyle almayı öngören bu aydınlar dinsel baskıların ve geleneksel yapının kadın eğitimini engellediği görüşündedirler.

Batıcıların önde gelen düşünürlerinden birisi olan A.Rıza, daha önce de belirtildiği gibi, “ **Vazife ve Mesuliyet**” adlı çalışmasının bir bölümünü “Kadın” konusuna ayırmıştır. Kadın hakları ve kadın eğitimi ile ilgili görüşlerini, biraz da Şemseddin Sami’nin “Kadınlarımız” başlıklı çalışmasından esinlenerek hazırlamış olan A. Rıza, ilk önce Jön Türklerle birlikte çalışmış daha sonra Jön Türklerden ayrılmıştır. Ahmet Rıza Bursa Maarif Müdürlüğü de yapmış ve eğitim hakkında Layihalar (raporlar) vermiştir. Bursa okullarının durumu hakkında görüş bildiren A.Rıza; kızlara yönelik öğretimin hem sayısal hem de niteliksel olarak yetersiz olduğunu ve kızlara özgü eğitim kurumlarının niteliksiz olduğunu öne sürmekteydi. (Su, 1978:256-266). Erkek egemen toplum yapısının yanısıra eğitim hizmetinin dağıtılmasındaki dengesizlik ve çarpıklıklara işaret eden A.Rıza kızların eğitiminin geri kalmasını okulların ve eğitim sisteminin öğelerinin tam olarak düzenlenmemiş olmasına bağlamaktadır... A.Rıza kadın erkek eşitliği konusunda doğrudan görüş bildirmiş “Kadın” başlıklı çalışmasının önsözüne şöyle başlamaktaydı: “Bir kavmin ahlak ve medeniyeti ile kadınların durum ve statüsü arasında yakın bir ilişki vardır. Toplum bir teraziye benzetilirse, terazinin bir gözü kadın diğeri ise erkektir. Her iki gözde yer alanların eşit değerde olmasıyla toplumda denge sağlanabilir...(A.Rıza, 1324). Bu görüşler Şemseddin Sami’de de yer almaktaydı. Bu nedenle A.Rıza’nın Ş. Sami’den etkilenmiş olduğu düşünülmektedir.

A.Rıza, kadının Osmanlı toplumunda geri kalış nedenlerini, İslam dininin yanlış yorumlanmasına bağlamaktadır. İslam’ın ilk dönemlerinde kadınların eğitim işleriyle ilgilendiklerini daha sonraki gelişmeler nedeniyle toplumda kadının statüsünün düştüğünü öne sürmekteydi.

A.Rıza, iyi bir eğitimle, toplumun maddi ve manevi yönden gelişmesi ile vicdani sorumlulukları yerine getirme arasında köprü kurulabileceğini kabul ediyordu. Bireylerin kalplerinin geliştirilmesini öne sürüyor ve bu duyguların geliştiği ilk yer olarak "ana kucağını" gösteriyordu. "Çocuk bu dünyaya bilgili ve ahlaklı olarak gelmez. Çocuğa ilk dersini veren, dilini ve dinini öğreten annesidir. Anne kucağı insaniyet ocağıdır. Ruhun gıdası orada pişer, hazırlanır, sönmüş soğumuş kalpler orada alevlenir, hayat bulur... Fikir ve düşünceler orada gelişir..." (A.Rıza, 1334:9-10). A.Rıza bilim ve eğitimden uzak kalmış bir annenin ne kadar sevecen ve şefkatli olursa olsun çocuğun ruhunu yeterince beslenemeyeceğini ileri sürmekteydi. "Cennet anaların ayakları altındadır" hadisini de örnek vererek, toplumda kadına verilmesi gereken önemi bir kez daha ortaya koyuyordu. A.Rıza, kadın eğitiminin geri kalmasının nedenlerini sadece sosyal olgulara dayandırmamakta, devletin de politik olarak bu işe el atmadığını öne sürmekteydi. Ona göre toplumsal alanda da düzenlemelere önce kadınların eğitiminden başlanmalıydı. Kadınların, eğitimsizliği nedeniyle erkeklere bağımlı kaldıklarını ve istemedikleri halde evliliğe katıldıklarını bunun, özel hayatta sorunlara yol açtığını söylemekteydi. A.Rıza, kadınların israf ve ekonomik olmayan davranışlarının erkekleri daha fazla çalışmaya ittiğini bunun evde sorunlara yol açtığını kadının yıprandığını belirtmekteydi. Osmanlı toplumunda kadının o anki haliyle almış olduğu eğitimin, çocuk yetiştirmek için yetersiz olduğunu kabul etmekteydi. Bu konuda şunlara işaret etmektedir "... Çocuğu hakkıyla eğitenler topluma yüce duygulara sahip bireylerin yetişmesine, bu suretle bütün milletin ıslahına ve huzura ermesine yardım ederler(...) Bugünkü kızlar, yarının analarıdır. Kızı eğitmek tüm milleti eğitmek demektir. Bu iş bizde tamamen kadının elinde olduğu için, bu konuda ortaya çıkan hatalardan kadınlar sorumludur. Çocuğu düzenliliğe, temizliğe ve başkalarını düşünmeye alıştırmak anaların görevidir. Zaten İslamiyet'te "İlim öğrenmek her kadın ve erkeğe aynı oranda farzdır" örneğini vererek kadının eğitilmesi gerekliliğini bilimsel ve sosyal ve dinsel açılardan irdelemektedir.

Ahmet Rıza, Osmanlı toplumunda kadın eğitiminin ve kadının geri kalmasının nedenlerini ekonomik ve siyasi, dinsel açılardan yoruma tabi tutup dönemindeki tutuculuğa karşı oldukça gerçekçi düşünceler öne sürmüştür. Kadınların bilim ve eğitime bir süs gibi bakmalarının yanlış olduğunu, bunları yalnızca çağdaş ve Avrupalı görünmek uğruna yaptıklarını bunun ise kadın eğitimini olumsuz yönde etkilediğini kabul etmektedir. Bu düşünceler aslında insan haklarından, bireysellikten öte, bireylerin topluma karşı görevlerini ön plana

alan 19. yy'da ortaya çıkmış olan pozitivizmden kaynaklanmaktadır. Bireylerin topluma karşı görevlerini yerine getirebilmek için eğitimin önemi çok büyüktü. Eğitim yoluyla kadınlar farklı bilgi ve becerilerle donatılabileceği gibi kendi düzeyini de anlayabilecekti. Eğitim, kadın hareketinin gerçekleşmesi için bilgi ve becerileri sağlayacaktı ve toplumun yararına kullanılabilecekti.

Benzer görüşleri Ahmet Rıza'dan etkilendiği belli olan Celal Nuri de görmekteyiz "Kadınlarımız" başlıklı çalışmasına şöyle başlamaktaydı "...kadınları bilgili olmayan bir ulus bilgili olamaz. Kadın esir değildir, mal değildir, tabiat onu erkeğin eşi ve dostu olmak üzere meydana getirmiştir. Kör olası istibdat ve cehalet İslami açıdan kadına verilmiş olan hakları görmemiş, dinin amacını anlamamış, kadını bir dereceye indirmekle, aileyi çocukları, cemiyeti felakete götürmüştür... İslamların ve Türklerin yalnız kurtulmaları değil, her türlü yükselmeleri kadınların refaha kavuşmasına bağlıdır. Türklerin ve İslamların saadetini istiyorsak, reforma yalnız ordudan, donanmadan başlamamalıyız, hatta okullardan başlamak bile doğru değildir. Herşeyden önce kadınlarımızı eğitmeliyiz. Onlar da çocuklarını, çocuklar da büyüdükleri zaman devlet ve milleti ıslah etsinler" (Celal Nuri, 1331) Kadın eğitiminin önemine değinen, C.Nuri, yazısına şöyle devam ediyordu "...İslamların ve Türklerin yalnız kurtulmaları değil her türlü yükselmeleri kadınların refaha kavuşmasına bağlıdır. Dünyada erkekleri ileri olup kadınları geri bulunan hiçbir millet yoktur. Esaslı bir medeniyet ancak iki taraflı olabilir... kadınların terbiyesi yalnız mektepte değil, aile ve cemiyette de devam etmelidir. Erkekler bir miktar kadın vazifesini ifa etmeli, ev işleriyle ve çocukların terbiyesiyle ziyadece uğraşmalıdır. Fazlaca hoca yetiştirmeliyiz... diyerek, kadın eğitiminde ilk öğretimin zorunlu olması gibi temel düşünceleri de öne sürmüştür. Kadınların beğenilmeyen ve istenmeyen durumlara düşmesinin nedenlerini erkeklerin tutumlarına bağlayan yazar kitabım toplumda ilerleme ve yeniliklerin girmesiyle kadının yerinin de değişmesi gerekliliğine ilişkin düşüncelerle bitirmiştir. Celal Nuri de Ahmet Rıza ve diğer düşünürler gibi kadın eğitiminin toplumdaki yanlış önyargılar ve tutuculuktan dolayı geri kaldığını oysa dinsel anlamda hiçbir yasak olmadığı halde kadınların eğitim hakının yeterince verilmediğini öne sürmüştür.

Batıcı düşünürler arasında kadın eğitimi ve kadının toplumsal statüsü hakkında en keskin görüşleri Abdullah Cevdet'de görmekteyiz. Onun kadınlarla ilgili düşünceleri oldukça cesur ve çağdaşlarının ilerisindedir. Bu konudaki görüşlerini "İçtihat" da yayınladığı makalesinde dile

getirmiştir. Ona göre tek eşli evlilik esas olmalıydı. Kadınlar israf etmemek koşuluyla istedikleri gibi giyinebilirler. Kimse onlara müdahale etmemelidir. Kadınlar vatanını en büyük velinimetini sayılarak, kendilerine erkekler tarafından o yolda hürmet ve riayet gösterilmelidir. Abdullah Cevdet bu konudaki en önemli görüşünü şu sözü özetlemektedir “ Hem Kur’anı aç hem de kadınları aç”. Onun bu yazılan özellikle İslamcılarının şiddetli tepkisini çekmiştir (Kurnaz, 1990:82).

Batıcılar kadın konusunda genel olarak fikir birliği içindedirler. Aralarında keskin ayrılıklar yoktur. Hepsisi de örtünmeye karşı kesin tavır almışlardır. Kadınların geri kalmasını İslam dininin yanlış yorumlanmasına bağlamışlardır. Batıcı düşünürler, kadının sosyal ve ekonomik yaşamda yerini almasının toplumun ilerlemesi gelişmesini olumlu yönde etkileyeceği görüşündedirler.

Batıcıların yanısıra, görüşleri Cumhuriyet Dönemini ve Atatürk’ü de etkilemiş olan Türkçü grubuna mensup düşünürler de kadın eğitimi ele almışlardır. Bunlar içinde en önde geleni **Ziya Gökalp**’tir. Gökalp düşünceleriyle Atatürk’ü de yakından etkilemiştir. Türkçülerin temel argümanları kadının aile ve sosyal hayatta belli bir yere gelmesinin sağlanmasıydı. Türkçüler, yazılarını **Türk Yurdu** dergisi ile **Türk Ocağı** etrafında toplamışlardır. Türkçülerin önde gelen liderlerinden Gökalp’e göre, Türk kadını İran, Arap ve Bizans etkilerinden arındırılıp, eski Türk medeniyetine inilerek kurtarılmalıydı. Zira o dönemde kadın ve erkek eşitti. Türkler hem demokrat hem de feministti. Ona göre, gelecekteki Türk ahlakının esasları da millet, vatan ve aile düşünce ve anlayışıyla beraber, demokrasi ve feminizm olmalıydı. Gökalp, devlet olabilmenin ön koşullarından birini, hukukta ve siyasette kadın erkek eşitliğine bağlamaktaydı. Kadınların devletin ve ailenin temeli olduğunu söyleyen Gökalp, kadınlar öğrenim görüp, toplumun yönetiminde yer alırlarsa, yeni bir hayata başlayabilir demektedir. Gökalp; Kadınların eğitilmesi ve çalışması gerektiği konusundaki fikirlerini “**Meslek Kadını**” isimli şiirinde formüle etmiştir. Ona göre, Türk kadınının kötü durumuna sebep Kur’an değil, onun hükümlerini yanlış uygulayanlardır (Kurnaz, 1990:87-88). Gökalp toplumda kadının önemli bir yeri olduğunu, onun eksikliği ve eğitilmemesi halinde toplum hayatında çözümler olacağını belirtir. Çok kadınlı evliliğe karşı çıkar, ve kadınlara yeni haklar verilmesi gerekliliğine inanır. Ziya Gökalp’in kadınlarla ilgili düşünceleri Cumhuriyet Döneminde tam anlamıyla uygulanacaktır.

Sonuç

Kadın hareketinin ortaya çıkışı, dünyadaki genel akışı izlemiştir. Türk kadınları için bu süreç, hukuk, eğitim, toplum, siyasi ve ekonomik değişimlerle paralel gitmiştir. Bu anlayış Tanzimat dönemine kadar götürülebilir. Asıl büyük dönüşüm ise II. Meşrutiyet döneminde olmuştur. Bu dönemin özgürlük ideali etken olmuş, kadın giderek özgürleşmeye, bireyselleşmeye başlamıştır. Osmanlı Devletinin ulus-devlet olma çabaları içinde yapılan reformlar kadınları da etkilemiştir. Kadınlar toplumsal yapı içinde değişmiş ve farklılaşmış erkek egemen toplumu sorgulamaya başlamışlardır. Kadın eğitimi talebi farklı biçimlerde ortaya çıkmış, herşeyden önce eğitimin bir insan hakkı olduğu saviyla iyi bir insan yetiştirme anlayışı vurgulanmıştır. Bu anlayış birdenbire değil, kademeli gerçekleşmiştir. Osmanlı Devletinin batılılaşmaya başladığı dönemden itibaren dönemin ideolojik havası, devlet yöneticilerinin öngördükleri değişiklikler ön planda yer alan toplumsal ve eğitsel kurumlara da yansımıştır. Bu düşüncelerin öncüleri ise aydınlar olmuştur. Hangi düşünceyi temel alırsa alsınlar kadın eğitimi konusunda görüş bildiren bütün düşünürler, kadının eğitilmesinin gerekliliğinin önemi konusunda fikir birliği içindeydiler. Bunlar içinde Türkçülerin düşünsel ve politik etkileri Cumhuriyet Dönemine kadar gelmiştir. Atatürk de Ziya Gökalp ve diğer Türkçülerden çok etkilenmiştir. Batıcılar, iyi bir eğitimden sonra kadının örtünmesinin gerekli olmadığını söylerken, Türkçüler, Türk-İslam ve Avrupa sentezinin uygulanmasına çalışıyorlardı. Hepsisi de tek eşli evliliği kabul etmekteydiler. Bütün bu düşünce akımlarının Cumhuriyet Döneminde kadının statüsü ve gelişmesine önemli zemin hazırladıkları kabul edilmelidir. Düşünürlerin önemli çaba ve yazıları sonucunda kadınlara verilecek hakların çerçevesi de çizilmiştir. Türk kadınları bu yazı ve etkinliklerin uzantısı olarak, yüksek öğrenim vb. haklara sahip olmuştur.

Gerek Tanzimat ve gerekse II.Meşrutiyet Dönemi Türk aydınlarının kadın eğitimi konusunu en çok tartıştıkları dönem olmuştur. Bu dönemlerde, bir kısım yazarlar İslami çerçeveye daha çok önem verirken, bir kısım batılı anlayışının tamamen hakim olmasını, bir kısım ise karma anlayışı bu ad altında olmasa da savunmuşlardır. Bu tartışmalar daha çok eğitimin biçimine yöneliktir. Bu eğitimin sınırları belirtilmezken bazen çok somut düşüncelerin ele alındığı görülmekteydi. Buralarda yapılan tartışmalar, aynı zamanda Osmanlı devletinde verilen eğitimin biçimini de etkilemiştir. Bunlar kızlara yönelik okulların açılması, öğretmen olma hakkının verilmesi şeklinde somutlaşmıştır.

Kuşkusuz bunda Tanzimat Döneminde yapılan atılımların büyük önemi vardı. Düşünce hayatının getirmiş olduğu kadın tipi ve yetiştirilmesi gereken kadın tipinin hem Tanzimat hem de Meşrutiyet Dönemi düşünürlerinin büyük etkisi olmuştur. Düşünürler özellikle kadın erkek eşitliği ve kadın eğitiminin gerekliliğini, İslami kurallar ve yaşantı tarzından ve Avrupa'dan gelen akımlar ve ekonomik koşulların zorlamalarından etkilenmiştir. Kadın dernekleri ve kadınla ilgili dergilerde de kadının eğitimi konuları işlenmiştir. Bütün bu düşünürlerin buldukları noktalardan birisi, kadınların kendilerine verilen hakları ancak belli bir eğitimden geçebilirlerse kullanılabileceğiydi. Bu nedenle kadının ilerlemesi için kadın eğitimine özel önem verilmeliydi. Her iki dönemde kadın eğitimi ile ilgili olarak öne sürülen düşünceler, Cumhuriyet Döneminde kadın eğitiminin ele alınış şeklini değiştirmiştir. Tanzimat'tan Cumhuriyete kadar yaşayan düşünürlerin kadın eğitimine ilişkin düşünceleri, köklü değişikliklere yol açacak etkinliklerin de kuramsal temeli olmuşlardır.

KAYNAKLAR

- Ahmet, Rıza. (1324). **Vazife ve Mesuliyet "Kadın"** Cilt 3, Paris, Matbaa-ı Osmani.
- Akyüz, Y. (1997). **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, Kültür Koleji Yayınları.
- Caporal, B. (1999). **Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I**, İstanbul, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Celal, Nuri. (1331). **Kadınlarımız**, İstanbul, Matbaa-ı İçtihat.
- Çakır, S. (1996). **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul, Metis Yayınları.
- Ergin, O.N. (1977). **Türk Maarif Tarihi** Cilt 5, İstanbul, Eser Matbaası.
- Ersoy, M. A. (1979). "Süleymaniye Kürsüsünde", Köse İmam" vd. **Safahat**, İstanbul, Aka Yayınları.
- Güzel, Ş.(1985). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın" **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi** 3-4. Ciltler. ss. 858-874, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Koçer, H.A. (1975). **Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler**, Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları No:3, Ankara, Şafak Matbaası .
- Koçer H.A.(1987). **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişmesi**, Ankara, Uzman Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1990). **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)** Ankara, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Bilim Serisi No.4.,
- Ortaylı, İ. (1995). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Su, K. (1978). "Ahmet Rıza Bey'in Layihası ve Bursa Okulları, **Eğitim Hareketleri**, Temmuz Ağustos/Ocak-Şubat, s. 265-266, Ankara, 1978.
- Şemseddin, Sami. (1311). **Kadınlar**, İstanbul.
- Üçok, B. (1981). **İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar**, Ankara. İş Bankası Yayınları.
- Üşür, S.(1995). "İslamcı Kadınların Yaşam Alanı: Tepkisel İndirgemecilik mi? **"Türkiye'de Kadın Olgusu"** (Yay.Haz. Necla Arat).ss. 131-150., İstanbul, Say Yayınları.